

Наталія Сідаш,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і професійної комунікації,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
Київ
ORCID ID 0000-0002-4569-4611
sidash@snu.edu.ua

ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено дослідженню впливу культури та мистецтва на становлення духовності студентів філологів. Зазначено, що духовне виховання відбувається під впливом мистецтва і літератури та перебуває в діалектичній взаємодії і обумовлюється розвитком високоморального світовідношення і життєствердження. У роботі обґрунтовано актуальність і важливість теоретичного осмислення концепції духовного виховання засобами мистецтва та художньої літератури. Викладено деякі теоретичні проблеми формування та збереження духовного виховання. У цій статті також представлені особливості педагогічного впливу мистецтва та художньої літератури на розвиток духовності студентів філологів. Дослідження складено на основі: аналізу таких взаємопов'язаних понять, як духовність, мистецтво, література, освіта і культура, вивчення ролі мистецтва і літератури у вихованні духовності. У результаті це дослідження розглядається як наукова спроба розвитку викладання навчальних програм з іноземної мови через мультидисциплінарну інтеграцію з мистецтвом і літературою.

Ключові слова: духовність у вихованні; духовний розвиток; мистецтво та освіта; сучасне мистецтво; вища освіта, мистецтво та література, студенти філологи.

Natalia Sidash. Spiritual education of philology students through art and fine literature

The article is devoted to the study of the influence of culture and art on the formation of the spirituality of philology students. It is noted that spiritual education takes place under the influence of art and literature and is in a dialectical interaction and is determined by the development of a highly moral worldview and life affirmation. The work substantiates the relevance and importance of the theoretical understanding of the concept of spiritual education by means of art and fine literature. Some theoretical problems of formation and preservation of spiritual education are outlined. This article also presents the peculiarities of the pedagogical influence of art and fine literature on the development of spirituality of philology students. The research is based on: the analysis of such interconnected concepts as spirituality, art, literature, education and culture, the study of the role of art and fine literature in the education of spirituality. As a result, this research is considered as a scientific attempt to develop foreign language curriculum teaching through multidisciplinary integration with art and fine literature.

Keywords: spirituality in education; spiritual development; art and education; modern Art; higher education, art and fine literature, philology students.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.

Однією з головних тенденцій новітнього часу став процес глобалізації і як наслідок формування міжнародної глобальної культури, поширення інформаційних технологій, збільшення кількості знань и навичок необхідних людині щоб бути успішною. З іншого боку модернізація, індустріалізація вплинули на життя людей, поставивши перед ними безліч проблем. Вчені вважають процес глобалізації незворотнім. Новий світовий порядок, світове громадянство, ліквідація державних кордонів, стирання національних і релігійних відмінностей, поява трудової міграції та узагальненого «громадянина світу», відмінні риси якого будуть носити виключно біологічний характер. Глобалізаційні зміни відбуваються на тлі втрати ідеалів, занепаду культури, розпаду сформованої системи цінностей. Вчені вказують на «глобальний конс'юмеризм», втрату «високих»

цінностей [8]. Ще Ф. Ніцше вказував на «картину занепаду», розумових інтересів. Сучасне суспільство жадібне до грошей. Але хіба до такої системи цінностей повинно прагнути цивілізоване суспільство?

З іншого боку незаперечним є факт, що освіта і наука, культура є головними факторами розвитку особистості, а виховання визначає успішність розвитку особистісних якостей людини і духовний потенціал суспільства в цілому, а також можливості виховувати духовні цінності. Ці цінності належать до історії, на якій ґрунтується культурна спадкоємність, соціальні правила, моральна дисципліна, почуття відповідальності, які відповідають складним і динамічним потребам суспільства [9].

Моральні цінності зазнали багатьох змін. Великі і одвічні цінності замінюються еґоїстичними мотивами і молоде покоління суспільства вже не вірить у старі усталені морально-культурні норми та цінності. Сучасна молодь вважає, що західні цінності надають більше свободи. Тому моральна деградація молоді у сучасному суспільстві є надзвичайно актуальним питанням, адже це явище посилюється у суспільстві глобальними масштабами.

Ш. Бхат говорить про занепад етичних та моральних цінностей серед молодого покоління. Адже модернізація, індустріалізація вплинули на життя людей, Головними чинниками цього, як стверджує вчений, стали вплив засобів масової інформації, модернізації, глобалізації [10].

Загрозлива статистика з проблем алкоголізму, наркоманії, безпритульності, кількістю абортів та зниження народжуваності наводять на висновок про самознищення населення внаслідок не тільки економічних факторів, але і духовних. Поширення нетрадиційних релігійних організацій деструктивної спрямованості, які у своєму переважній більшості руйнують традиційні цінності, традиційні культурні уявлення, сприяють формуванню радикальних поглядів, що призводять до терористичної діяльності чи загрози життя.

Суспільство нині переживає духовно-моральну кризу, яка є відображенням змін, що відбулися в громадській свідомості та в державній політиці. Ми сьогодні втратили офіційну ідеологію, моральні загальнолюдські ідеали, втратили дуже гарні форми виховання людини, а натомість не запропонували справжню системну модель духовно-морального виховання. Вихованням підростаючого покоління повинні займатися соціальні інститути: це і сім'я, і дошкільні заклади, і школа, і заклади вищої освіти, лише тоді ми зможемо досягти позитивного результату.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Питанням духовної безпеки, духовного виховання присвячено роботи провідних українських вчених Г. Шевченко, Т. Антоненко, Т. Сафонової, Є. Помиткіна, М. Безуглої, які виділяють її ключовий компонент духовного пробудження особистості, питанням духовного виховання через мистецтво займаються Г. Шевченко, Н. Миропольська, Л. Масол; формування духовно-моральних цінностей студентів гуманітарних спеціальностей засобами художньої літератури С. Гутов, Ф. Узунколов, В. Кутирьов, Н. Богатирьова та ін. Теоретико-методологічну значущість для розв'язання проблеми розвитку духовності та духовно-моральних цінностей мають фундаментальні наукові дослідження Т. Антоненко, О. Базалука, І. Беха, Л. Зеленова, В. Алфімова, О. Цибулько.

Мета статті - полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад формування духовно-моральних цінностей студентів гуманітарних спеціальностей

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Герберт Рід у своїй роботі «Освіта через мистецтво» (1958) надає емпіричні докази необхідності мистецтва в системі державних шкіл. Рід вважає, що мистецтво необхідно для здорового когнітивного і емоційного розвитку дитини, тим самим створюючи стабільне і продуктивне суспільство. Герберт Едвард Рід пише, що «найважливіша функція освіти пов'язана з психологічною «орієнтацією», з цієї причини виховання естетичної чутливості має фундаментальне значення. Вчений вказує, що вона охоплює такі способи самовираження, як літературні та художні, поетичний, музичний, і формує цілісний підхід до реальності, який він називає естетичним вихованням, тобто вихованням почуттів, на яких засновані свідомість, розум, судження людини.

Він вказує, що мистецтво знаходиться не тільки в музеях і художніх галереях, але і в старих містах, таких як Флоренція і Рим. Мистецтво, зазначає він, присутнє у всьому, що ми робимо, що дає задоволення нашим почуттям і в цьому цінність мистецтва, як засобу навчання. Він вказує, що краса - це сутність мистецтва, а мистецтво має бути основою освіти, Тому, метою освіти, як стверджує автор, є виховання художників, творчих людей у різних способах вираження [7, с. 11].

Проблема зв'язку освіти і культури в світовій практиці відображена у працях видатного філософа, педагога, психолога та гуманіста С. І. Гессена. Його освітня концепція надає шляхи

вирішення багатьох освітніх задач і найбільш точно відображена у «педагогіці культури», поняття, введене С. І. Гессеном. Педагогіка за Гессеном це практична наука про мистецтво діяльності [5, с. 23], яка має аксіологічний і гуманістичний характер, адже її виховний і освітній процес – це залучення особистості до культурних цінностей своєї нації і всього людства.

С. І. Гессен стверджує, що освіта і культура мають ідентичні цілі, тому він будує освіту, виходячи з культурних цінностей. Особистість зростає тільки через роботу над собою, через творчість, що спрямована «на здійснення понад особистих цілей науки, мистецтва, права, релігії, господарства, і вимірюється сукупністю створеного людиною у напрямку завдань культури» [5, с. 74] і чим більший вплив зовнішньої культури, тим інтенсивніший повинен бути результат, тобто рівень моральності, але він вимагає вольової напруги [5, с. 83].

У своєму трактаті «Листи про естетичне виховання людини» Фрідріх Шиллер говорить про мистецтво і його роль в освіті і розвитку суспільства. Шиллер зауважує, що напрямок, який має суспільство, далекий від мистецтва ідеалу, бо «користь є великим кумиром часу, якому повинні служити всі сили і коритися всі дари», тому духовні заслуги мистецтва зникають. Але він наполягає на тому, що розвиток почуття краси стоншує характер, з ним пов'язані ясність розуму, чутливість почуттів, вільнодумство та гідна поведінка. Він говорить про те, що енергія характеру, якою набувається естетична культура, створює все велике і прекрасне в людині. А завдання культури полягає в тому, щоб зробити людину естетичною, бо лише з естетичного розвивається моральний стан, а естетичний настрій породжує свободу [2].

Люди не живуть своїм життям у моральній чи етичній ізоляції, а ростуть у певній моральній традиції. Ліберальна демократія може процвітати лише за умови, що її громадяни дотримуються певних моральних та громадянських цінностей, і виявляють певні чесноти. Що ж має зробити наша держава, щоб досягти процвітання і яка в цьому роль системи освіти? Одним з перших кроків має бути відродження духовних ідеалів, цінностей і смислів, які є спільними для більшості громадян.

О. Майзелес, А. Кізел пропонують готувати молодь до громадянського суспільства через сучасну концепцію гуманізму, в яку вони включають духовність як основний вимір людської природи. А саме через узгодження з духовним і автентичним я [6].

Р. Арріба, Г. Жірді, М. Відагань пропонують використовувати сучасне мистецтво, яке відображає проблеми та погляди нашого часу, як спосіб сприяння духовності, підвищуючи інтерес до навчання та розвиваючи особистісний обсяг знань. Автори стверджують, що мистецтво і література відіграють важливу роль у сприянні розвитку глибшого розуміння предмета через комплексне творче мислення, включаючи також критичне мислення, заохочуючи студентів бачити проблеми та тривоги сучасного суспільства з нових точок зору. Вони також зазначають, що мистецтво і література підвищують чутливість спостерігача сприяючи вихованню духовних цінностей, шляхом привернення уваги до повсякденних аспектів, які часто не помічаються. Однією з найбільших переваг використання мистецтва в освіті є його здатність співпереживати проблемам, що виходять за межі повсякденного життя. Тобто, як зазначають автори, створюється афективний і когнітивний вплив на студентів [4].

Роблячи висновок, потрібно сказати, що література пропонує для виховання духовності емоційно резонансну та інтелектуально глибоку мову. Численні письмові тексти у таких різноманітних жанрах, як поезія, драма, художня література, мемуари часто містять духовно спрямовані сюжети персонажів, метафори, що вражають почуття. Ці тексти рідко можна звести до віровчення чи антивіровчення; звідси наші нескінченні роздуми про них. Літературознавство осмислює мову цих текстів, перекладаючи її з мистецтва на форму знання, яке може спиратися на теорії та схеми інших дисциплін, але рідко повторює їх.

У Стратегії національно-патріотичного виховання на період с 2020 по 2025 рік пріоритетним завданням у сфері виховання є розвиток високоморальної особистості, яка усвідомлює духовні та моральні цінності формування у дітей високого рівня духовно-національний розвиток.

Для вирішення поставленої задачі пропонується повноцінно використовувати у навчальних програмах потенціал навчальних дисциплін різних профілів, розвивати можливості включення студентів у різні форми діяльності, зокрема в художньо-естетичну, знайомство з найкращими образами світової та вітчизняної культури.

Розглядаючи проблему духовного виховання засобами мистецтва необхідно враховувати цілісність накопиченого культурного досвіду. Педагогічний зміст цього ми розуміємо в тому, що не можна обмежувати виховання та розвиток людини лише одним видом мистецтва. Тільки сукупність їх може забезпечити нормальне естетичне виховання. Людина має неодмінно відчувати однакову любов до всіх видів мистецтва.

Хоча можливостей для використання мистецтва і літератури як засобу освіти для широкого спектра педагогічних технологій чимало, вони являють собою перспективні технології у вищій освіті. Бо в контексті вищої освіти, вони вказують на необхідність застосування мистецтва в різних дисциплінах. У цій статті ми розширюємо набір мистецьких форм, які ми використовуємо в галузі навчання іноземної мови студентів філологів, включаючи сучасне мистецтво, художню літературу маючи власні традиції.

При виборі освітніх стратегій ми враховуємо фактори, що сприяють або гальмують духовному розвитку наших студентів. Це дуже розвинена область досліджень виходячи з того, що афективні фактори є ключовими для нашого дослідження.

Одним із самих значущих ресурсів, який ми використовували в нашому дослідженні був British Library <https://www.bl.uk/events>, що являє собою широке поле застосування і дослідження. Де починаючи записних книжок Леонардо да Вінчі і Шекспіра до рукописів сестер Бронте, романів Джейн Остін та Чарльза Діккенса, ми мали можливості досліджувати зі студентами філологами захоплюючі рукописи, поезію та художню літературу світу. Скарби Британської бібліотеки становлять 160 мільйонів рукописів, книжок та статей і є у загальному доступі. Вони відкриті для всіх і безплатні. Студенти мають можливість відвідати художні виставки онлайн присвячені відомим митцям, серед яких Анжела Лоренц, Карен Блайц та інші.

Оскільки дослідники стверджують, що існують тісні зв'язки між духовним і соціальним, і вони проявляються в таких формах літератури як фентезі, наукова фантастика, християнська література, поезія, які використовують мову як інструмент складного відношення до духовності і яка відіграє життєво важливу роль у ціннісному впливі на читача. Щоби перевірити цей вплив на студентів ми застосовували переважно дискусії, що проводилися після анкетування як способу перевірки вірогідності результатів. На питання про те, чи є місце духовності в літературознавстві студенти надали наступні відповіді: «Література дає відчуття реальності, допомагає зрозуміти цінність людського життя, його духовність». «Література – це засіб духовності, література фіксує минулі способи життя суспільства, і таким чином розширює наше розуміння про цінність людського досвіду». «Література формує наше розуміння себе та світ». «Література впливає на нас, сприяючи насолоді, освічує, стоншує чутливість, раціональність, надихає на нові почуття та духовність, на її необхідність у нашому житті». «Література поєднує людей із чимось більшим і значущим, тобто духовним». «Я знайду натхнення у літературі і вважаю, що література не відокремлюється від життя, а оживляє, збагачує, тобто одухотворяє повсякденне життя». «Література стосується духовності нашого життя, вона надає можливості стати більш обізнаним і уважнішим до цього духовного впливу».

Діяльність, яку ми виконували з ознайомленням з сучасним мистецтвом і літературою для вивчення іноземної мови, виявилася успішною з багатьох причин. По-перше, це спонукало студентів бути не тільки креативними, але і залученими до ціннісного досвіду нагромадженого у літературі, студенти самі повідомляли про це у дискусії і в анкетуванні. Був ідентифікований афективний вплив, та мабуть, найбільш значущим був когнітивний вплив, який ми зафіксували.

Дане дослідження демонструє потенціал щодо сприяння вихованню духовності через використання мистецтва і літератури в рамках навчальної програми з англійської мови завдяки трьом елементам: по-перше, предмет і зміст іноземної мови забезпечують контекст для того, щоби студенти могли зацікавитися питаннями про сутність духовного і ціннісного змісту літератури, яка через когнітивний аспект сприяє духовному розвитку. По-друге, суб'єктивність літературних знань дозволяє виховувати етичні переконання. Таке дослідження також сприяє розвитку рефлексивної емпатії, тобто здатності розмірковувати над власним життям у світлі розуміння життя інших. По-третє, предмет дає студентам мову, за допомогою якої вони можуть сформулювати свої думки, переконання та почуття. Тобто, усі ці унікальні елементи значно посилюються завдяки додатковому використанню літератури на практичних заняттях з англійської мови, надаючи той потужний засіб, який сприяє розвитку духовності.

Змістом такої освіти за словами Є. Зеленова стає цілісність накопиченого культурного досвіду людства у єдності з науковим досвідом пізнання світу. Саме такий підхід, є головним і ефективним засобом вирішення проблеми розвитку духовного і культурного потенціалу особистості [1]. Цей підхід, а точніше принцип культуросообразності, який був розроблений у філософсько-педагогічній концепції педагога та діяча суспільно-педагогічного руху С. І. Гессена, розглядає освіту як умову залучення особистості до культурних цінностей. Адже «задача всякої освіти - приєднання людини до культурної цінності науки, мистецтва, моральності, права, перетворення природної людини в культурну» [5, с. 33].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Серед причин, які актуалізували значення духовно-морального виховання стали процеси глобалізації, які викликали посилення міграційні потоки серед представників різних етнічних та соціальних груп, носіїв самобутньої культури. Контакти представників різних культурних народжують безліч проблем, різним відношенням до моральних цінностей життя, особливості світосприйняття.

З іншого боку, в процесі культурної взаємодії відбувається зміна традиційного укладу життя, словникового запасу мови, його інтонаційного звучання не лише мігрантів, а й і представників корінного населення.

Важливість уваги до процесу є в тому, що загальнонаціональне виховання людини не запрограмоване природою, а формується в процесі навчання, яке є невіддільною частиною культури, але разом з тим, формує особистість людини, а культура задає рамки того або іншого соціокультурного досвіду, або обмежує його.

Під час аналізу наукових праць з'ясовано, що духовне виховання студентів філологів засобами мистецтва і художньої літератури є актуальною проблемою сьогодення. Серед причин, що вказують на необхідність наукового вивчення даної проблеми, є як підвищений інтерес дослідників до проблем духовності, так і насущні проблеми суспільства пов'язані з проблемою деградації духовних цінностей у глобальному вимірі; ролі мистецтва і художньої літератури в системі освіти, вчасності в системі виховання студентів у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеленев Є.А. Людина культури як ідеал планетарного виховання студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. праць.* Сєвєродонецьк. 2019. Вип. 1. (88). С. 88–101.
2. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen. 1795.
3. Althof W., & Berkowitz M. W. Moral education and character education: Their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education.* 2006. 35(4). 495–518. URL: <https://doi.org/10.1080/03057240601012204>.
4. Arriba R., Girardi G., Vidagañ M. Contemporary art in higher education: Creative pedagogies in political economy. *Thinking Skills and Creativity.* 2019. Vol. 33. 100577. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.100577>.
5. Hessen S.I. Basics of pedagogy. Introduction to applied philosophy. Otv. ed. and composition P.V. Alekseev. M.: «School-Press». 1995. 448 p.
6. Maysel O., Kizel A. Preparing youth for participatory civil society: A call for spiritual, communal, and pluralistic humanism in education with a focus on community of philosophical inquiry. *International Journal of Educational Research.* 2022. Vo. 115. 102015. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.102015>.
7. Read H. E. Education through Art. São Paulo: Martins Fontes. 1958.
8. Shevchenko H., Antonenko T., Bezuhla M., Safonova I. Students' Spiritual Security Education. *Journal of History Culture and Art Research.* 2020. 9(4). S. 98–110. URL: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2316>.
9. Shevchenko H. Spiritual Awakening of the Personality as key to Spiritual Security in the Context of Postmodernism. *Postmodern Openings.* 2021. 12(1). S. 185–200. URL: <https://doi.org/10.18662/po/12.1/254>.
10. Bhat S.A. Declining Ethical and Moral Values Among Youth The Communications. 2019. Vol.27. No (01). 169–173.

REFERENCES

1. Zelenov Ye.A. Lyudina kulturi yak ideal planetarnogo viovannya studentskoyi molodi. *Duhovnist osobistosti: metodologiya, teoriya i praktika. Zb. nauk. prac. Syevyerodoneck.* 2019. Vip. 1. (88). S. 88-101. [in Ukrainian].
2. Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen. 1795. [in German].
3. Althof W., & Berkowitz M. W. Moral education and character education: Their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education.* 2006. 35(4). 495–518. <https://doi.org/10.1080/03057240601012204>. [in English].
4. Arriba R., Girardi G., Vidagañ M. Contemporary art in higher education: Creative pedagogies in political economy. *Thinking Skills and Creativity.* 2019. Vol. 33. 100577. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.100577>. [in English].
5. Hessen S.I. Basics of pedagogy. Introduction to applied philosophy/Otv. ed. and composition P.V. Alekseev. M.: «School-Press». 1995. 448 p. [in English].
6. Maysel O., Kizel A. Preparing youth for participatory civil society: A call for spiritual, communal, and pluralistic humanism in education with a focus on community of philosophical inquiry. *International Journal of Educational Research.* 2022. Vo. 115. 102015. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.102015>. [in English].

7. Read H. E. Education through Art. São Paulo: Martins Fontes. 1958. [in English].
8. Shevchenko H., Antonenko T., Bezuhla M., Safonova I. Students' Spiritual Security Education. Journal of History Culture and Art Research. 2020. 9(4). S. 98–110. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2316>. [in English].
9. Shevchenko H. Spiritual Awakening of the Personality as key to Spiritual Security in the Context of Postmodernism. Postmodern Openings. 2021. 12(1). S. 185–200. <https://doi.org/10.18662/po/12.1/254>. [in English].
10. Shoiab Ahmad Bhat Declining Ethical and Moral Values Among Youth The Communications. 2019. Vol.27. No (01). 169-173. [in English].

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2022 р.